

Szabó Szilárd Ferdinánd

TÖREDEZETT MÚLTJAINK

Képzeljünk magunk elé egy embert, aki a millenniumi Magyarországon látta meg a napvilágot 1896 novemberében vagy decemberében! Alig 18 éves, amikor a Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni merényletet követően az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzen Szerbiának, megtéve az első lépést az úton, amely a történelem addigi legnagyobb és több mint 10 millió áldozatot követelő háborújához vezetett. 22 éves korára az életének addig keretet adó struktúrák már nem, vagy csak részben léteznek: a Monarchia szétesett, az egykori területén élő népek igyekeznek minél gyorsabban megszilárdítani nemzetállamaikat, a Magyar Királyság területének nagy része idegen megszállás alatt áll. Eközben kevesebb, mint fél év leforgása alatt az ország átéli az őszirózsás forradalmat, a köztársaság kikiáltását, a földosztás kísérletét, a demokratizálódás kudarcát és a bolsevikok hatalomra jutását. A Tanácsköztársaság „dicsőséges 133 napját” követően „megérkezik” a román megszállás, majd Horthy Miklós budapesti bevonulása jelöli ki Magyarország belpolitikai pályájának ívét a következő két és fél évtizedre. 1920 június 4-én aláírásra kerül a trianoni békeszerződés, amely determinálja a „király nélküli királyság” külpolitikáját. Képzeltetbeli főszereplőnk ekkor ér húszas éveinek közepére. Önálló életének új miliójét valószínűleg ekkor kezdi berendezni: karriert épít, a nehézségek ellenére egzisztenciát teremt, idővel családot alapít. Tömören fogalmazva: a zavaros éveket követően élete konszolidálódik, éppen úgy, ahogy az országé is. A harmincas évek elejének politikai és gazdasági válságai ugyanakkor már jelzik, hogy a „békeidőszak” minden bizonnyal csak átmeneti lesz. Az ország második világháborús részvétele főhősünk generációja számára – ekkor még csak 45 éves – a második hadba lépést jelenti, igaz 1944-ig a magyar hátszázgot „csak” közvetetten érintik a harcok. A keleti front közeledte viszont magával hozza a második világegés minden borzalmát, elsöpörve mindent, ami addig biztosnak, állandónak tűnt. A szovjet megszállás tartósnak bizonyul, s ami főszereplőnk életének elején csak Szabó Ervin és néhány radikális fiatal utópikus gondolataiban, majd a tanács hatalom véres komédiájában nyilvánult meg, az most egy idegen szuperhatalom katonai erejének nyomatékával tér vissza, a lehető legbrutálisabb, de egyben legracionálisabb formájában. A kommunista hatalomátvételt követően az országban maradt lakosság kezdetben megpróbál megbékélni az új helyzettel, de a sztálinizmus saját lakossága ellen vívott háborúja elviselhetetlenné teszi az életet. Képzeltetbeli hősünk hatvanadik évében jár életének második forradalma és már sokadik háborúja idején, de ahogy a korábbiak, ez is vereséggel végződik. Időskorának nagy részét békében, de egy a

szocializációjával, értékrendjével, politikai identitásával ellentétes ideológiájú diktatúrának kiszolgáltatója tölti. Mégis azon kevés szerencsések közé tartozik generációjából, akik megélik 1990-ben a rendszerváltoztatást, és úgy érezheti, hogy a rövid XX. század borzalmaiból kilépve Magyarország tiszta lappal kezdheti meg történelmének második évezredét.

Kitalált karakterünk életútja nem egyedi. A XX. századi nyomot hagyott a magyar társadalmon, a társadalom ezt magával vitte és át is örökölte az utókornak. Hogy ezek a törések mennyire részei maradtak napjainknak is, elég a közelmúlt vitáinak sorát végig gondolni a szoborállításokról, szoboreltávolításokról, szoborátalakításokról és szoboráthelyezésekről. Megfér-e egymás mellett, egy történelmi tudatban Horn Gyula és Horthy Miklós, Nagy Imre és Tisza István, és minden, amit ők tágabb értelemben képviseltek? Ennek megválaszolásához segíthet a töredezettség megértése. Az 1918 és 1990 között eltelt alig több mint hét évtized során az ország elveszítette területeinek kétharmadát, megvívott két vesztes világháborút, lezajlott a területén két forradalom és részt vett hét rendszerváltozásban. Eközben a társadalom megtapasztalta legalább öt egymástól megkülönböztethető politikai rendszer működését és két egymással szembenálló gazdasági berendezkedés sajátosságait, amelyek e hetven évből nagyjából ugyanannyi évet voltak érvényben. Láthatjuk, hogy a XX. században hazánkban az egyetlen állandóságot a változás jelentette.

Maga a változás szó értelmezése közelebb visz a megértéshez, hiszen rendszeresen hivatkozunk – sokszor teljesen véletlenszerűen – rendszerváltásra, rendszerváltozásra, rendszerváltoztatásra. Mindhárom kifejezés más és más jelent és más ok-okozati összefüggést sejtet a történelmi események hátterében. A korábbi, kronológiai jellegű felsorolás alapján a társadalmi-politikai kataklizmáink többségének kiváltó oka a nemzetközi hatalmi térben bekövetkező átrendeződés volt, ami elsöpörte az éppen uralmon lévő magyar politikai rendszert. Ilyen volt a Monarchia szétesése, a két világháború közötti autoriter parlamentarizmust felváltó nyilas diktatúra, a demokratizálódás látszatát hamar levető kommunista diktatúra kiépítése, majd a Szovjetunió meggyengülése és a kétpólusú világrend hanyatlása mentén végbement rendszerváltozás. Ebben az értelemben az esetek többségében rendszerváltozásokról beszélhetünk, hiszen valamilyen külpolitikai tényező hatására „megváltozott” a magyar társadalmi-politikai status quo. Jóval kevesebb esetben lehet szó rendszerváltásról, hiszen ez esetben a nép vagy bizonyos hatalmi csoportok önerőből, külső ráhatás nélkül képesek megdönteni a fennálló uralmi struktúrát és lerakni a maguk által kiépíteni szándékozott rendszer alapjait. Ilyen értelemben a rendszerváltás kifejezés szoros analógiát mutat a forradalom jelenségével, ezért a XX. századi magyar történelemben

vegytisztán csak az 1956-os forradalom győzelmét követő rövid periódus tekinthető rendszerváltásnak. A rendszerváltoztatás terminológia az előbbi kettőnél jóval bonyolultabb, és nem véletlen, hogy általában csak az 1989–1990-es eseményekre alkalmazzuk, ahol az MSZMP egy része tudatosan próbálta átmenteni saját hatalmát egy minden szempontból monopóliumból a plurális politikai környezetbe.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek a törések nem voltak konfliktusmentesek. A trianoni Magyarország nem csak területileg, de anyagi bázisában is megcsönkült. Egy ilyen csekély gazdasági potenciállal rendelkező ország a történelmi tapasztalatok alapján nem bírt el olyan több pólusra osztott gazdasági elitet, amely alapja lehetett volna a politikai váltógazdaság kiépülésének. Ez, illetve az antidemokratikus politikai gyakorlatok vezettek ahhoz, hogy a tartós politikai rendszerek egy hatalmi csoport dominanciájára épültek, amelyekben az ellenzék hatalomra jutása – ha egyáltalán létezhetett ellenzék – lehetetlenné vált. Ennek ellenére minden korszakban, még a legkegyetlenebb diktatúrák alatt is, létezett olyan alternatív, gazdasági erővel még nem, de politikai tudással rendelkező csoport, amely egy nemzetközi politikai kataklizmát kihasználva kezébe vehette a hatalmat. A legtöbb efféle elitcsere brutálisan zajlott le, gondoljunk példaként a baloldal visszaszorítására 1920-tól kezdődően, a nyilas hatalomátvételre, vagy a Rákosi-korszak politikai eszközeire az ország szovjetizálás során. Az elitcserek viszont nem kizárólag a legmagasabb szinten szedték áldozataikat. A gazdasági hegemonia megteremtése során a veszélyesnek tartott adminisztratív, értelmiségi, tulajdonosi réteg is politikai ellenségé vált, aminek ellehetetlenítése, pacifikálása, rosszabb esetben elűldözése vagy likvidálása is szükségszerűnek hatott a politikai hatalom birtokosainak szemében, ahogy azt a zsidótörvények, a kollektivizálás, az államosítás és a terror alkalmazása bizonyította. Mindezen történelmi tapasztalatok összegzésére kijelenthetjük, hogy maga a változás, a konfliktus a jelenti XX. századi történelmünk állandóságát.